

ט"ו בשבט - תחילתה של יצירה

"ארבעה ראשי שנים הם, באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות. באחד בשבט - ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים: בחמישה עשר בו" (ראש השנה פרק א' משנה א).

במשנה זו מתוארים שני ראשי שנים לאילן: בתחילת דרכו כנטיעה, ראש השנה שלו הוא א' בתשרי, וכשהוא מתבגר והופך לאילן ראש השנה שלו עובר ליום ט"ו בשבט (או א' בשבט לדעת בית שמאי). במובן המעשי: בהגיע א' בתשרי נכנסת הנטיעה אל שנתה השנייה, גם אם ימיה הם שלושים יום. א' בתשרי ימשיך וישמש לה כנקודת מעבר משנה לשנה עד אשר תתבגר ותהיה לאילן. מכאן ואילך ישמש לה ט"ו בשבט כראש השנה.

מה משוקע בסיפור כפול זה? מה מקומו של ראש השנה הנוסף בט"ו בשבט? תלמוד ערוך הוא במסכת ראש-השנה (י"ד, ע"א): "באחד בשבט ראש השנה לאילן.¹ מאי טעמא? אמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא: הואיל ויצאו רוב גשמי שנה". לדעת ר' אושעיא ראש השנה לאילן נקבע לזמן שבו רוב הגשמים כבר ירדו. ההשלכה לכך תהיה בשיוכם של פירות שחנטו קודם לט"ו בשבט אל השנה הקודמת, ובשיוכם של פירות שחנטו לאחריו אל השנה החדשה.

דומה שאלו הם פני הדברים: ט"ו בשבט משמש כקו תפר בין שני תחומים. בראשון יורדים רוב גשמים, הברכה בו היא ברכת שמים, חלקו של הקב"ה בגידול הנטיעה, בשפע שהוא מביא לעולם. התחום השני - מוקדו הוא האילן היוצר. פירות חדשים עושים את צעדיהם הראשונים בחנטה, וכוח צמיחה חדש, כוח יצירה והתחדשות יוצא לדרכו ומבשר על בואה של שנה חדשה. 'עת לקבל' - בזמן של שפע הבא ממרומים ו'עת ליצור' בזמן שהשפע מפנה מקום לתחילתה של יצירה.

ביטוי נוסף, יפה, למעבר שבין שני התחומים, נוכח במעבר משנות ערלה אל השנה הרביעית והחמישית בעץ מאכל: שלוש שנים ראשונות אסורים הפירות על האדם: "כִּי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם קָל עֵץ מֵאֲכָל וְעֵרְלָתָם עֵרְלָתוֹ אֶת פְּרִיֹו שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֵרְלִים לֹא יֵאָכֵל" (ויקרא פרק יט). הערלה היא הכיסוי האוטם ומונע את הפרי מן האדם. שלוש שנים גדל עץ כמות שהוא, כבריאה אלוקית שערכה הוא עצמי, והאדם עומד מנגד, ללא רשות להשתמש בה. בשנה הרביעית הוא יפדה את הפרי ומכאן ואילך הוא מותר בהנאה. לדעת ר' אלעזר בן עזריה במשנה

¹ משפט זה הוא ציטוט חלקי מן המשנה, המכילה גם את עמדת בית הלל. דברי ר' אושעיא המובאים בהמשך יתפרשו כנתינת פשר לדברי בית שמאי ולדברי בית הלל גם יחד.

(שביעית א', ח, לצד שתי עמדות נוספות) נקודת המעבר שבין שני התחומים היא ט"ו בשבט בשנה הרביעית, בו הופכת הנטיעה לאילן. עד כה הוגדרו שנות הערלה כשנות נטיעה, כשא' בתשרי משמש להם כראש. כעת בגרה הנטיעה והפכה לאילן, ט"ו בשבט משמש לה כראש ובעקבותיו ייפדו הפירות ויתרו בהנאה ובאכילה. יום זה משמש למעשה כקו תפר בין תחום הבריאה האלוקית, שערכיה הופנמו במשך שלוש שנות הערלה, לבין תחום היצירה של האילן, המניב ומביא ברכה לעולם.

ומן העץ אל האדם: תהליך דומה מתקיים בנפש האדם. סוג של חנטה המתרחשת בימי חודש שבט בליבו ובנפשו, צעד ראשון לקראת ימי הקיץ המאירים.

המחשה לכך היא ביצירתו הגדולה של משה בספר דברים: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה... ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צנה יהוה אתו אלהם" (דברים א', א-ג). עומד משה בראש חודש שבט בעבר הירדן, לא זוכה להיכנס לארץ, אך כן זוכה להעמיד חומש שלם שהמוקד בו הוא כניסת עם לארצו, היצירה שהם ייצרו בה ברוח ובמעשה, והשכינה אשר תשרה או לא תשרה במעשי ידיהם.

צורה חדשה לבש יום זה בראשית תקופת ההתיישבות החלוצית. בתקופה זו העלו המתיישבים על נס את עבודת האדמה והחקלאות וגאלו את הארץ מן השממה. מנהג נטיעת עצים בט"ו בשבט נקבע כחג הנטיעות, ובמידה רבה הוא מספר דבר על יצירת עם השב אל ארצו אל מקומו ואל עצמו.